

ALFRED KRANS

FRANCISCUS VAN ASSISI EN DE FRESCO'S VAN GIOTTO

In de middeleeuwen was de roomse kerk, als heerseres van de wereld, meer bezig met bewapeningen, bondgenootschappen, ban en straffen dan met de vrede van de zielen. Onder de verontruste volkeren ontstond grote nood en overal traden nieuwe leraren en gemeenschappen op, die vaak met verachting van hun leven weerstand boden aan de zware vervolgingen van de kerk. In Umbrië raakte een onbekende jongeman in gewetensnood en besloot in grote deemoed een trouwe volgeling van de Heiland te worden. Dit

was Giovanni Bernardone, genaamd St. Franciscus van Assisi, die voor zijn duizenden volgelingen tot in onze dagen een bron van vernieuwing en liefde is gebleven. Zo worden de laatste tijd overal in Europa Franciscaanse lekenorden opgericht, die zich door Franciscus laten inspireren, omdat hij zo dicht mogelijk bij de boodschap van het evangelie probeerde te komen. Ook voor de Duitse Nobelprijswinnaar Hermann Hesse werd Franciscus een bron van troost en geestelijke verjonging en tot een blijvende inspiratie van zijn leven en werk. Zijn kleine monografie, die 80 jaar lang niet meer verkrijgbaar was en zijn andere artikelen over Franciscus zijn nu gebundeld in een boek, dat door mij voor uitgeverij Aspekt is vertaald. Als voorpublicatie een artikel uit 1904, waarin Hesse ingaat op de invloed van Franciscus van Assisi op de kunst en met name op de fresco's van Giotto.

Een zuiver en edelmoedig mensenleven is altijd een heilig en wonderbaarlijk iets, waarvan ongehoorde krachten uitgaan en die ver in het verschiep werken. Dit kunnen we aan het leven van de poverello van Assisi nog duidelijker zien dan bij de meeste andere helden en grote geesten van de oudere tijd.

Ook als je slechts heel oppervlakkig en van buitenaf kijkt, kun je gemakkelijk waarnemen, dat in verschillende eeuwen in alle Italiaanse staten geen mens zo'n onmatige liefde en huldiging is te beurt gevallen als de bescheiden en deemoedige Franciscus.

Voor de kunstenaars hebben hem zeer gevierd, voor wie hij een verlosser en opwekker is geworden. Je ziet immers vaak, hoe een zwak kind, zo gauw het geleid wordt door een verstandige en goede man, moed en kracht krijgt en zo zijn vooral de kunstenaars de liefdesroep van de leraar van Assisi nagevolgd, die hun ambacht tot dan toe voor een deel zeer hadden verwaarloosd, dat nu echter plotseling als een voorjaar tevoorschijn kwam en opbloede. Vooral de wereldberoemde Giotto, de eerste grote schilder van de nieuwere tijd, is welbeschouwd door zijn dankbaarheid en sterke liefde voor Franciscus en door zijn geest tot zo'n diepte en gevoelvolle hartstochtelijkheid in zijn uitbeelding gedreven, zoals we in zijn prachtige werken kunnen zien. Ik had wel kunnen zwijgen en mij kunnen onthouden van al mijn woorden over de gelukzalige van Assisi, als het me mogelijk zou zijn, jullie in plaats daarvan in de prachtige kerk van Assisi te leiden, waar Giotto aan de wanden het leven van

Franciscus heeft geschilderd. Want deze afbeeldingen tonen niet alleen de daden en gebeurtenissen van zijn leven, maar ze zijn ook als het ware een enthousiast lied, uit de geest van de gelukzalige geboren. De zeer gedurfde en hartstochtelijke kunst van Giotto is eigenlijk nauwelijks iets anders dan een geweldige weerklink van de stem van de grote zanger en prediker. We kunnen vaak waarnemen, dat een levenskrachtige en grote geest steeds weer in nieuwe vormen en metamorfosen spreekt en zich probeert te uiten; ze heeft zich steeds als een

exemplar van de geest van Christus afhankelijk van de tijdgeest op zeer veel manieren uitgesproken. Heeft hij niet in tijden, toen leerstellingen en preken opgedroogd en krachteloos waren geworden, door dichters en zieners en grote musici gesproken? En in de tijden, dat de kerk het diepst in zonden en verval was geraakt, sprak hij met nieuw geweld door de werken van schilders, bouwmeesters en steenhouwers!

Zo geschiedde het ook, dat de tedere en gelukzalige boodschap van God, die in de figuur van Franciscus op aarde kwam, niet door zijn dood verbleekte. Hij had met volle handen goed zaad over de aarde gestrooid en het gezaaide kwam op en groeide en bloeide- hier in een schilder, daar in een dichter of beeldhouwer of wijze. En als er van zijn aardse leven geen bericht en van zijn liederen geen toon tot ons gekomen zou zijn, dan zouden we toch in plaats daarvan de welsprekende getuigenissen van ontelbaren hebben, in wie zijn figuur en aard liefde en verlangen opwekte en die in veel talen, in woorden en klanken, brons, marmer en zachte kleuren van hem spraken.

Er is in de geschiedenis van de nieuwere kunst misschien geen mensenfiguur, waarover zo vele grote meesters hebben gedroomd en ieder naar de aard van zijn dromen een geïdealiseerd beeld hebben gemaakt als van Franciscus. Hij oefende nog lang na zijn dood zo'n zachte en grote macht op de gemoederen uit, dat hij de lieveling van alle kunstenaars werd. Voor hen scheen zijn leven zo vol poëzie en zo zeer waardig om te beschrijven en in eeuwige nagedachtenis te hebben, dat honderden schilders en beeldhouwers zijn figuur en scènes uit zijn leven hebben afgebeeld. En ook de oude novellevertellers vereerden hem niet minder en

verzamelden alle histories en sagen over hem, zodat hij net als Karel de Grote of net als de mythische fabelhelden in alle monden en door een rijke krans van mooie legenden was omgeven.

Zo hebben niet weinig dichters vanuit zijn gevoel en geest geschreven en gezongen. Deze navolgers en vereerders van Franciscus bedienden zich meestal, nog veel vroeger dan Dante, van de volkstaal en moeten als de voorlopers of grondleggers van de Italiaanse dichtkunst in verzen worden gezien. Al onder de vroegste leerlingen en vrienden van Franciscus vinden we verschillende dichters, die deels in het Latijn, deels in het Italiaans zangen en hymnen schreven. Aan Thomas van Celano, een volgeling van Frans, werd (hoewel zonder zekerheid) het geweldige en aangrijpende lied "Dies irae, dies illa" toegeschreven.

Verder heeft broeder Giacomo van Verona een groot en mooi gedicht geschreven over de hemel en de hel, dat pas door Dante werd overtroffen. Deze dichters volgden de zangers van talrijke "laudes" na, die vooral in Florence langere tijd de dragers van de gehele populaire dichtkunst zijn geweest. De grootste en machtigste navolger van Franciscus echter was Jacopone dei Benedetti, naar zijn vaderstad Jacopone da Todi genoemd, die door een zwaar lot van bitter lijden tot een dichter van smartelijk mooie gezangen was geworden. Zijn vele liederen branden als laaiende fakkels in rode gloed van nachtelijke bergen, treurend en mooi, in hartstochtelijke en vurige vlammen.

Je zou zeer gemakkelijk nog op vele gebieden van de geest en van de schoonheid de allesoverheersende invloed van Franciscus kunnen aantonen. Van het beeld en de nagedachtenis van

zulke grote mensen, waaraan een heel volk met grote liefde hangt en zich verder ontwikkelt, heeft de kunst altijd een nieuwe invloedssfeer en nieuwe levenskrachten ontvangen. Daarin ligt het ondoordringelijke en eeuwige van zulke figuren, dat alleen de gedachte aan hen wonderen doet en krachten opwekt, dat hij helden tot daden en schilders tot schilderijen en zangers tot liederen bezielt, omdat ze allen in hem een verlangen opwekkende gelijkenis en een groet van God aan de aarde zien.

Als iemand me zou willen vragen: hoe kun je die Frans een geweldige dichter noemen, want hij heeft ons toch niets overgeleverd dan de laudes creaturarum? Hem zou ik antwoorden: hij heeft ons de onsterfelijke beelden van Giotto en al de mooie legenden en liederen van

Jacopone en alle andere en duizend kostelijke werken geschonken, die alle zonder hem en zonder de geheime liefdesmacht van zijn ziel nooit zouden zijn ontstaan. En hij was een van de raadselachtige groten, een van de vroegsten, die onbewust aan dat wonderbaarlijke

reuzenwerk hebben gebouwd, die wij de renaissance, dat is de wedergeboorte van de geest en van de kunsten, noemen.

Ach, er zijn zoveel beroemde schrijvers en dichters, die mooie werken hebben gemaakt! Maar er zijn er niet veel, die op grond van de diepte en gloed van hun innerlijk woorden en gedachten van de eeuwigheid en van het oeroude menselijke verlangen onder de volkeren wierpen als hemelse boden en zaaiers. En er zijn er niet veel, die niet vanwege hun mooi gemaakte woorden en werken, maar alleen vanwege hun zuivere en adellijke aard eeuwenlang geliefd zijn en bewonderd worden en als gelukzalige sterren boven ons aan de zuivere hemel staan, als goud en glimlachend en als vriendelijke aanvoerders en leiders voor de in het duister wegdrijvende zwerftochten van de mensen.

2003-4

Hermann Hesse

Franciscus van Assisi

Vertaling: Alfred Krans

Uitgeverij Aspekt

Verschijnt najaar 2003